

พระบรมมหาราชวัง
กรมพระมหาดไทย

คถาสรรเสริญพระบรมฉายินัย

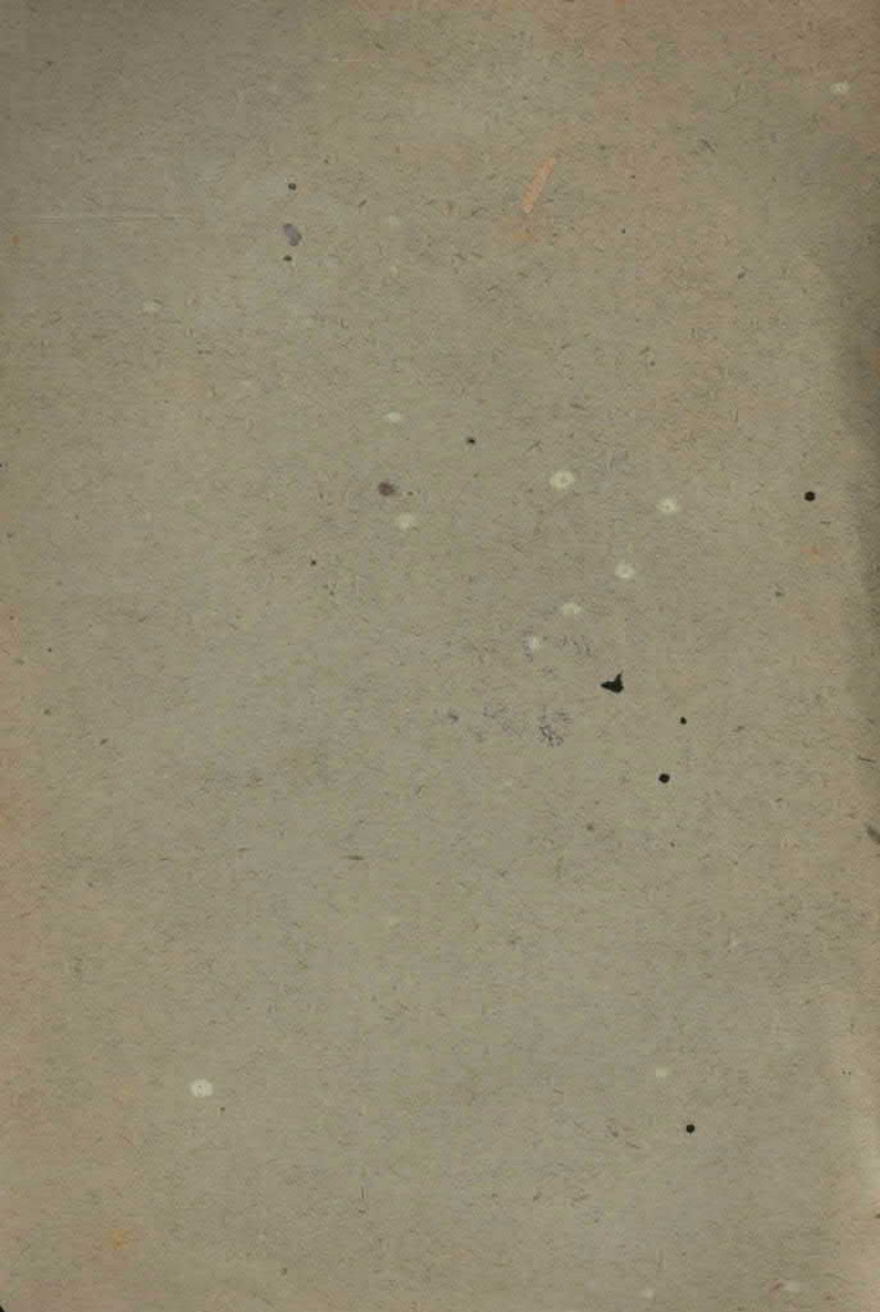
พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
มเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐทรงแปล
แสดงเทศนาในกลุสปลุกยุดคฤดา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก

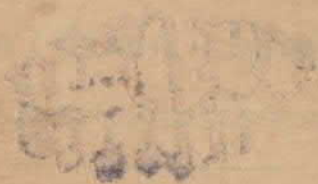
ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงสรรพสมบุรณ

๕ ๔
เมื่อพระบาท พ.ศ. ๒๔๖๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ โสภณพิพัฒน์

2626

กรม
ธรรมการ

• คาถาธรรมวินัยพระธรรมวินัย •

พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว) วัดราชประดิษฐทรงแปล
แสดงเทศนาในกลุ่สปลัยคุตตกา

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก

ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าหญิงสรพสุมบรรณ

๕ ๔
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพัฒน์นคร

•

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PHYSICS

1891

1891

1891

1891

1891

1891

คำนำ

ในงานศพลูกหญิงสรวรพสมบุรณ ข้าพเจ้าได้พิมพ์
หนังสือแล้ว ๒ เรื่อง คือเมื่อทำบุญศพบครบ ๕๐ วันได้พิมพ์
เทศนาสังฆิตโตวาท พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไว้เมื่อครั้งยังทรงผนวช
เรื่อง ๑ เมื่อทำบุญศพบครบ ๑๐๐ วันได้พิมพ์เทศนา
เรื่องสังคตกถาของสมเด็จพระมหาวันวงศ์วัดโสมนัสวิหาร
เรื่อง ๑ บัดนี้จะได้งานพระราชทานเพลิงศพลูกหญิง
สรวรพสมบุรณ ข้าพเจ้าจึงให้พิมพ์คำภาสรวรเสริญ
พระธรรมวินัย เปนพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสมเด็จพระสังฆราช
(ปัสสเทว) วัดราชประดิษฐ ได้แปลแสดงเทศนาใน
กฐตสปลัยตถกถา เปนหนังสือสำหรับถวายเจ้านาย
แลจ่ายแจกแก่ญาติมิตรในงานศพของเธออีกเรื่อง ๑

คาถาพระราชนิพนธ์กับคำแปลที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้
ข้าพเจ้าพึงไฉน หัน โดยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ฯ กรม

หมื่นชินวรสิริวัฒน์ ทรงพบฉบับแล้วคัดสำเนาประทาน
 มาเมื่อไม่ช้านัก ข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านทั้งหลายที่ยังไม่
 เคยอ่านหนังสือเรื่องนี้ เช่นเดียวกับตัวข้าพเจ้าก็เห็นจะ
 มีมาก เห็นสมควรจะพิมพ์ขึ้นไว้ให้ได้อ่านกันแพร่หลาย
 แลให้เป็นประโยชน์ในการรักษาพระราชนิพนธ์ กับทั้ง
 เทศนาของสมเด็จพระสังฆราชไว้ด้วย ยัคนีมีโอกา
 สในการที่จะปลงศพลูกหญิงสรวรพสมบุรณ ข้าพเจ้าจึง
 รัยพิมพ์เองเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่เธอ หวังว่าท่าน
 ทั้งหลายที่ได้รัยสมุดเล่มนี้ไปคงจะอนุโมทนาด้วย.

ประวัติหม่อมเจ้าหญิงสรวรพสมบุรณ

เหตุที่ข้าพเจ้าจึงเรียบเรียงเรื่องประวัติของลูกหญิง
 สรวรพสมบุรณไว้ในท้ายคำนำนี้ เมื่อท่านทั้งหลายได้
 อ่านเรื่องประวัติตลอดแล้ว จะรู้เข้าใจของข้าพเจ้าได้
 หญิงสรวรพสมบุรณ เกิดเมื่อวันพุธที่ ๕ ตุลาคม
 ปีมะเสง พ.ศ. ๒๔๓๖ เธอเป็นน้องร่วมครรภ์กับหญิง

ใหญ่จึงจิตรถนอม แลหญิงกลางพร้อมเพราพรรณใน
 กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร ตัวเธอเองเมื่อคลอคนั้น
 ร่างเล็กกว่าทารกสามัญแต่มีกำลังวังชาไม่ปลกเปลี่ย
 คุณย่าว่าเล็กแต่แข็งแรงเหมือนไม้กลัด ท่านจึงเรียกว่า
 “หญิงกลัด” มาแต่บัดนี้ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 พระราชทานนามว่า “สรวรพสนมบุรณ” เธอกำพร้า
 มารดามาแต่ยังเยาว์ อายุไม่ทันได้ถึง ๓ ขวบ หม่อม
 นวมมารดาของเธอถึงแก่กรรม คุณย่ากับหม่อมเพิ่ม
 ช่วยกันเลี้ยงมาจนอายุควรแก่การศึกษา เจ้าจอม
 มารดาเสด็จกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นย่าน้อยท่านเมตตา จึงรับ
 เธอเข้าไปเลี้ยง แลให้ศึกษาอยู่ที่ในพระราชวังหลายปี
 เมื่อหม่อมเพิ่มป่วยหนักเธอลากลับออกมารักษาพยาบาล
 อยู่จนหม่อมเพิ่มถึงแก่กรรม แล้วจึงอยู่ปรนนิบัติคุณย่า
 ต่อมา

หญิงสรวพสมบุรณ ได้รับพระราชทานพระมหา
 กรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปกเกล้า ฯ
 ทรงอุปถัมภ์บำรุงมาทั้งในรัชกาลก่อน แลรัชกาลปัจจุบัน
 ยินดีเป็นอนุเคราะห์การ ที่เป็นสามัญเสมอด้วยพี่น้อง
 ทั้งปวง เช่นได้พระราชทานเบี้ยหวัดแลโปรด ฯ ให้เกษา
 กันต์ทูลในพระบรมมหาราชวังเป็นต้นนั้นจะยกไว้ จะกล่าว
 แต่ที่ตัวเธอได้รับพระราชทานเกียรติยศเป็นส่วนพิเศษ
 ครั้งหนึ่งในรัชกาลที่ ๕ เมื่อเสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ
 คราวแรก ในรัตนโกสินทรศก ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔)
 ทรงพระราชดำริให้สร้างเสมาเงินเป็นลายอักษรพระ
 นามขึ้น สำหรับพระราชทานแก่ลูกหลานราษฎรตาม
 หัวเมืองที่เสด็จไปในคราวนั้น เริ่มพระราชทานที่พระ
 ราชวังบางปะอินก่อน เวลานั้นหญิงสรวพสมบุรณอายุ
 ได้ ๘ ขวบ ไปกับข้าพเจ้าด้วย จึงให้เธอกับน้องหญิงพูน
 พิศมัยนำพาพวกเด็กชาวบางปะอินเข้าไปรับพระราชทาน
 เสมา กรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่ง

สุ่มหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยาอยู่ในเวลานั้น ก็ให้
 หม่อมเจ้าชายเกรียงไกรมรพลเข้าไปรัยด้วยเป็น ๓ คน
 ด้วยกัน หมายความว่าให้ผูกเสมาเงินตามเสด็จไปในคราว
 นั้น แต่ชรอยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะได้ทรงคาด
 ความคิดเสียก่อนแล้ว จึงได้โปรดฯ ให้เอาทองคำทำ
 เสมาอย่างนั้นเตรียมไป แต่มีได้ทรงแพร่พรายให้ทราบ
 จนทั่ว ๓ คนนั้นเข้าไปรัยจึงพระราชทานเป็นคราวแรก
 แลไม่ปรากฏว่าพระราชทานเสมาทองคำแก่ผู้อื่นอีกใน
 คราวนั้น หึงสรพสมบรรณเป็นผู้ได้รับพระราชทาน
 เสมาอักษรพระนามก่อนผู้อื่น ขอนข้าพเจ้านี้ว่าเป็น
 เกียรติยศพิเศษของเธออย่าง ๑ มาในรัชกาลปัตยุบันนี้
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเข็มกลัดลาย
 พระปรมาภิไธยชั้นที่ ๑ ประดับเพชรแก่หึงสรพสมบรรณ
 นี้ว่าเป็นเกียรติยศพิเศษของเธออีกอย่าง ๑ ข้าพเจ้า
 รู้สึกว่าเป็นพระมหากรุณาแลเป็นเกียรติยศแก่ตัวข้าพเจ้า
 ด้วยทั้ง ๒ ครั้ง

อุปนิสัยของหญิงสรรพสมบูรณ์เธอนิยมในทางการ
 กุศลมาแต่แรกรุ่น ตั้งแต่ข้าพเจ้ามาอยู่ที่วังวรดิศน์
 เธอตามคุณย่าไปฟังพระธรรมเทศนาที่วัดโสมนัสวิหาร
 เนื่อง ๆ ใต้ฟังสมเด็จพะมหาวีรวงศ์ท่านแสดงพระธรรม
 เทศนาก็ยิ่งเกิดเลื่อมใสในธรรมปฏิบัติ ค่อยมาเมื่อคุณย่า
 ชรามากขึ้นไม่สามารถจะไปฟังพระธรรมเทศนาถึงพระอา
 รามไทเนื่องนี้เหมือนแต่ก่อน เธอขออนุญาตข้าพเจ้าไป
 ฟังพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะมีใครขัด เมื่อสม
 เ็จพระมหาวีรวงศ์ยังไม่อาพาธเธอพอใจไปฟังท่านแสดง
 ธรรมจนได้รู้จักคุ้นเคยกับท่าน ครึ่งท่านเริ่มอาพาธเมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๕๘ มีอาการให้เขี่ยอาหาร เธอทราบความจึง
 ประกอบอาหารสำหรับคนไข้ส่งไปถวาย พอเชิญท่านชอย
 ฉันเธอก็เกิดขยติยนต์ แต่นั้นมาจึงประกอบอาหารส่งถวาย
 สมเด็จพะมหาวีรวงศ์ทุกวันเป็นนิจ สมเด็จพะมหา
 วีรวงศ์ได้เคยออกปากแก่ข้าพเจ้าเอง ว่าถ้าโรคของท่าน
 เป็นนิสัยที่จะหายได้แล้ว คงอ้วนท้วนหายไข้เจ็บด้วย

(๗)

อาหารซึ่งหญิงสรรพสมบุรณ์หาไปให้บริโภค แต่นี้วิสัย
โรคนั้นไม่หายเอง ถึงกระนั้นเวลาเธอไปวัดโสมนต์ ฯ
ครั้งใด ท่านอาพาธอยู่แล้วยังอุสาหะแสดงธรรมเทศนา
ให้เธอฟังทุกๆ เป็นการตอบแทนทุกครั้งไม่ขาด จน
อาการกำเริบขึ้นครั้งหลัง ท่านไม่สามารถจะแสดงธรรม
ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ จึงต้องงด แต่นั้นเธอก็ไปสดับพระธรรม
เทศนาที่วัดอื่น คือวัดมณฑุภุมมิกะวิสัยกับวัดเทพศิรินทร์
เป็นพน วิทราชประภิชฐ์วัดสุทัศน์แล้วก็สระเกษก็ไปอย่าง
แต่ส่วนสมเด็จพระมหาวิรวงศ์นั้น หญิงสรรพสมบุรณ์
ยังประกอบอาหารส่งเสมอไม่ขาด แม้จนเมื่อเธอล้ม
เจ็บคราวที่สที่สุด อาการมากไม่สามารถจะประกอบอาหาร
ได้เองแล้ว ยังจัดให้ผู้อื่นทำส่งแทนจนเธอสิ้นชีพิตักษัย
นอกจากการที่กล่าวมาไม่มีเรื่องราวอันใดในประวัติ
ของหญิงสรรพสมบุรณ์ ซึ่งสำคัญถึงสมควรจะนำมา
เรียบเรียงไว้ให้ท่านทั้งหลายอ่านให้เสียเวลา แต่ยัง

(๘)

มีความอยู่อีกข้อหนึ่ง ซึ่งข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะต้องจด
ลงไว้ให้ปรากฏ ด้วยคราวนี้เป็นโอกาสที่สุดแล้ว
ซึ่งจะได้กล่าวถึงเรื่องประวัติของหญิงสรรพสมบุรณ์ แล
เรื่องราวที่จะกล่าวนั้นเป็นส่วนตัวเธอกับข้าพเจ้าผู้เป็นบิดา
อันธรรมดามีคามารตากับบุตรธิดา การที่จะอุปการะ
กันแลกัน เช่นบิดามารดาเลี้ยงบุตรธิดาในเวลายังย่อม
เยาว์ก็ดี บุตรธิดาเลี้ยงบิดามารดาในเวลาเมื่อแก่ชรา
เป็นปฏิบัติการตอบแทนก็ดี ซึ่งว่าเป็นความดีโดยธรรมดา
ซึ่งสมควรจะต้องเป็นเช่นนั้น ถ้าบิดามารดาไม่บำรุง
เลี้ยงบุตรธิดา ฤว่าบุตรธิดาไม่เอื้อเฟื้อต่อบิดามารดา
ก็เป็นการผิดธรรมดา นับว่าชั่วหาควรจะเป็นเช่นนั้นไม่
ข้าพเจ้าได้บำรุงเลี้ยงหญิงสรรพสมบุรณ์มาโดยฐานบิดา
เธอก็ได้รับใช้สอยแลรับทำการต่าง ๆ สนองคุณข้าพเจ้า
มาตามกำลัง ความสามารถของเธอทุกโอกาสที่จะทำได้
ไม่เคยทำให้ข้าพเจ้าร้อนใจ ฤารู้สึกว่าเธอประพฤติบก

พร้อมในหน้าที่ของธิดาแต่อย่างหนึ่งอย่างใด เพราะฉะนั้น
ถึงว่าเธอจะมีได้มีโอกาสนั้นให้เลี้ยงข้าพเจ้าเมื่อเวลาแก่
ชรา ก็ฉันว่าได้กระทำการอันเป็นหน้าที่ของเธอตอบแทน
ข้าพเจ้าแล้วตามสมควร โดยวัตรปฏิบัติที่กล่าวมา แต่
เธอยังได้ทำคุณแก่ข้าพเจ้าเป็นพิเศษอีกสองข้อหนึ่ง คือ
ทั้งนี้แต่เธอมีอายุแลความสามารถพอจะกระทำการอุปถาก
ได้ เธอเป็นผู้อุปถากมารดาของข้าพเจ้ามาเป็นนิจ ทั้ง
อยู่ปรนนิบัติท่านในเวลาเป็นปรกติ แลรักษาพยาบาลใน
เวลาท่านป่วยไข้ไม่สลาย นอกจากนั้นยังช่วยดูแลการ
บ้านเรือนแลเป็นต้นกุญแจเก็บทรัพย์สินสมบัติให้ท่านสิ้นกัง
วลห่วงใย แม้ท่านไปไหนโดยฉะฉานเมื่อแปรสถานไป
ทางไกลเธอก็ติดตามท่านไปมิได้ขาด เธอได้เป็น
อุปถากของคุณย่ามราว ๓๐ ปี จึงสิ้นชีพตักษัย

การที่หญิง สรรพสมบุรณ์ได้อุปถัมภ์มารดาของ
ข้าพเจ้ามา . เป็นการที่เธอกระทำการปฏิบัติตอบแทนคุณ

ที่ท่านได้เลี้ยงมาในเวลาเธอกำลังมารดา ตามหน้าที่
 ที่สาธุชนจะพึงกระทำนั้นก็จริงอยู่ แต่การที่เธอกระทำ
 มีคุณต่อมาถึงข้าพเจ้า เหตุด้วยช่วยแบ่งเบาภาระ
 ธุระในหน้าที่ของข้าพเจ้าซึ่งจะต้องชวนชวายเป็นการปฏิบัติ
 มารดา เธอเป็นผู้ยืนเฝ้าความกังวลห่วงใยให้ข้าพเจ้า
 เป็นอันมาก คุณของเธอชื่อนข้าพเจ้ายังมีได้คอยแทน
 เพราะเธอสิ้นชีพตักษัยไปเสียก่อนข้าพเจ้า โอกาสที่
 จะคอยแทนยังมีอยู่แต่ที่จะบำเพ็ญทักษิณานุปัตตานุทิศผล
 ให้แก่เธอโดยทางธรรมประการ ๑ ก็จะต้องแสดงคุณ
 ของเธอไว้ให้สาธุชนอนุโมทนา นับเป็นทางโลกอีก
 ประการ ๑ ข้าพเจ้าจึงได้เรียบเรียงเรื่องประวัติของ
 หญิงสรรพสมบุรณ์พิมพ์ไว้ในหนังสือนี้ เหมือนอย่าง
 ว่าสอนให้เธอตามกำลังแลโอกาสที่จะทำได้ เพราะ
 มรณภัยมาพรากเธอไปเสียจากข้าพเจ้าก่อนที่จะคอย
 แทนคุณของเธอได้ด้วยประการอย่างอื่น

หญิงสรรพสมบัติช่วยกระเสาะกระแสะมาช้านาน
 ภายหลังโรคของเธอกลายเป็นวรรณโรคภายใน ได้หา
 หมอตำซ้อเลื่องมารักษาก็หลายหมอ อาการค่อย
 คลายขึ้นบ้างแลทรงมาบ้าง พอเญมาเป็นไข้หวัดใหญ่
 เมื่อเดือนตุลาคมศกก่อน อาการโรคเต็มเลยกำเริบ
 ทรุดเพียบลง แต่เธอมีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ ได้สั่ง
 การทิ้งปวงเป็นต้นว่าทรัพย์สินมรดกของเธอจะแบ่งปันให้พี่
 น้องแลผู้มีความในการรักษาพยาบาลเพียงไร เหลือไว้
 ให้ทำบุญเกือกุลพระศาสนาแลในการปลงศพของเธอ
 เพียงไร ตลอดจนการศพของเธอประสงค์จะให้จัดอย่าง
 ง่าย ๆ เจ็บ ๆ อย่าให้ลำบากแก่ผู้อื่น ก็ได้สั่งไว้เสร็จ
 สิ้นหมดทุกอย่าง เธอสิ้นชีพตักษัยเมื่อวันที่ ๑๕
 มกราคม ปีวอก พ.ศ. ๒๔๖๓ คำฉนวนอายุได้ ๗๘ ปี
 เมื่อรับพระราชทานน้ำอาบศพแล้ว ได้ตั้งหีบศพไว้ที่
 วิหารทิศคืน ๑ รุ่งขึ้นเวลาบ่ายได้พาศพไปฝังไว้ ณ วัด

(๑๒)

(โสมนัควิหาร) ตามประสงค์ของเธอ มาจนพระราช
ทานเพลิง ซึ่งกำหนดวันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ สิ้น
เนือความตามประวัติของหม่อมเจ้าหญิงสรวพสมบุรณ
ท่าน

อนึ่งข้าพเจ้าขอขอบพระคุณบัณฑิตท่านที่ได้ช่วยเหลือ
ในงานศพลูกหญิงสรวพสมบุรณ ตั้งแต่วันที่เธอสิ้นชีพ
ตกเียยเป็นต้นมาตลอดจนที่ช่วยในงานพระราชทาน
เพลิงศพเธอบัณฑิตนี้ ของงได้รับส่วนกุศลซึ่งข้าพเจ้าบำเพ็ญ
ให้ทั่วกันเทอญ.

ภักดี ๒๖ ๒๔๖๔

จักรกสิค วันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๔

กสฺสปลสัยฺยตฺตกถา

นมตถุ สุกตสฺส

อิธ ตถาคโต โลเก อูปปนฺโน อรหํ สมฺมา—
สมพุทฺธโธ ธมฺโม จ เทสํโต นิยุยานิโก อูป—
สมมิโก ปรีนิพฺพานิโก สมโพธิคามิ สุกตปฺปเวทิ—
โตติ ฯ

ยักันี้ะกล่าวซึ่งธรรมวินัยศาสนา คำสั่งสอนที่ชอย
อันยังเกิดแต่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธ ซึ่งเ็นพระบรม
ศาสดา ควรเ็นที่นั้ยถอเ็นที่ฟังแล้วปฏิบัติตามให้สำเร็จ
สมัคคัมมณั้ย สมัคคัสวรรัค สมัคคัคคิณณพาน
แก้สัทวโลกไ้แท้จริง ถัวยในโลก พระตถาคตเจ้าซึ่งเ็น
พระอรหันต สันดานบริสุทธิ์สันความชั่วในกายวาจาใจ
ทั้งปวง พระองค์เ็นสัมมาสัมพุทธโธ ตรัสรู้ชอย
ถัวยพระองค์แล้ว ไ้ยังเกิดขึ้นแล้ว เ็นจักษควงตา

ของสัตว์โลก พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^๑นั้นได้
ทรงแสดงธรรมที่^๒ชอบไว้แล้ว ธรรมที่พระตถาคตอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้า^๑ได้ทรงแสดงนั้นเป็น “สวากขาโต”
พระองค์^๓ผู้กล่าว ได้^๔กล่าว^๕ก็ กล่าวชอบแล้ว “นียยานิโก”
เป็นไปเพื่อจะนำ^๖ระาคะโทสะโมหะ เหล่ากิเลสขยาป^๗ธรรม
เสียให้^๘สิ้นสูญไ^๙ทัจริง นำ^{๑๐}ผู้ปฏิบัติตามออกไปเพื่อจะ
ให้^{๑๑}สิ้นทุกขในสงสารโดยชอบจริง “อุปสมนิโก” เป็นไป
เพื่อจะให้^{๑๒}กิเลสเครื่อง^{๑๓}ร่ำ^{๑๔}รอน^{๑๕}กระวน^{๑๖}กระวายจิตต์ สงบ
รง^{๑๗}ัย^{๑๘}ไ^{๑๙}ทัจริง “ปรินิพพานิโก” เป็นไปเพื่อจะให้^{๒๐}กิเลส^{๒๑}ระาคะ
โทสะโมหะ^{๒๒}แล^{๒๓}ก^{๒๔}อง^{๒๕}ทุก^{๒๖}ข^{๒๗}เกิด^{๒๘}แก่^{๒๙}ตาย ทั^{๓๐}บ^{๓๑}เสีย^{๓๒}ได้ โดย
รอบ^{๓๓}จริง “สมโพธิคามิ” ธรรม^{๓๔}นั้นไป^{๓๕}ยัง^{๓๖}ความ^{๓๗}ตรัสรู้^{๓๘}
ชอบ ให้^{๓๙}ผู้ปฏิบัติตาม^{๔๐}บัล^{๔๑}ซึ่ง^{๔๒}บัญญัติ^{๔๓}ที่^{๔๔}ตรัสรู้^{๔๕}ชอบ ให้^{๔๖}
เส^{๔๗}อ^{๔๘}ม^{๔๙}ห^{๕๐}าย^{๕๑}ค^{๕๒}ลาย^{๕๓}ค^{๕๔}ัน^{๕๕}ค^{๕๖}ัน^{๕๗}น^{๕๘}า^{๕๙}ก^{๖๐}ห^{๖๑}ล^{๖๒}ย^{๖๓}ค^{๖๔}ือ^{๖๕}กิเลส^{๖๖}ไ^{๖๗}ทัจริง “สุก—
ค^{๖๘}ป^{๖๙}ว^{๗๐}เอ^{๗๑}ที^{๗๒}โต” ธรรม^{๗๓}นั้นพระตถาคตเจ้า^{๗๔}ผู้^{๗๕}ไป^{๗๖}ก็ ทั^{๗๗}บัล^{๗๘}ผล
พิเศษ ไ^{๗๙}ทั^{๘๐}ประกาศ^{๘๑}สอน^{๘๒}สัตว์ เพื่อจะให้^{๘๓}ไ^{๘๔}ทั^{๘๕}ปฏิบัติ^{๘๖}
บัล^{๘๗}ผล^{๘๘}วิ^{๘๙}เศษ ให้^{๙๐}ประ^{๙๑}จ^{๙๒}ัก^{๙๓}ษ์^{๙๔}ด้วย^{๙๕}ตนเอง ๑

พระธรรมเป็นธรรมอันดีชอຍจริง นำท่านผู้ใดปฏิบัติ
 ทำเนิรประพาศตาม ล่วงพ้นสังสารทุกข์ได้ จนผู้ปฏิบัติ
 ทยิ่งรู้กันว่า พ้นแล้วจริง ถึงพระองค์ศรีสสังสอน ธรรม
 ที่พระศาสดาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น เป็น
 อิศัจริยมีปาฏิหาริย์ ควรแก่ปัญญาของวิญญูชนจะ
 ตรึกตรองตาม ไม่เป็นของลวงสัจจโลกให้พิศวงเลย
 เมื่อพระธรรมวินัยเป็นของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวด้วย
 ภาษานี้แล้ว ครั้นผู้จำทรง นัยถือ ได้เล่าเรียน
 จำทรง ท่อง สำนาย นำต่อ ๆ มานาน ก็เกลื่อน
 กล่นระคนคละไปด้วยเปลือกกระพี้ สนิมมลทินเกิด
 ขึ้นมาก ยากที่จะสะสางหิยยกเอาแต่แก่นสารขึ้น
 แสดงได้ รวบรวมร้อนทองคำที่แซกปนระคนอยู่ใน
 กรวกรทรายฉนั้น แม้เป็นเช่นนั้นแล้ว แก่นสารที่ชอຍนั้น
 ยังมีอยู่จริง ผู้มีปัญญายังพอแสวงหาได้ ยังไม่เสื่อม
 สูญ แต่ยากนักที่จะคัดหิยจะครอง ๆ เพราะใน
 ธรรมวินัยคำสั่งสอนจึงเกลื่อนกล่นระคนคละด้วยเปลือก

กระพี้ สนิมมลทินเกิดขึ้นมาก ยากที่จะชำระล้าง ๗
 ซึ่งเป็นเช่นนั้น ก็เพราะโทษสังขารเป็นของไม่เที่ยง
 ธรรมวินัยก็เป็นสังขาร บั้จจัยตกแต่งปรังขึ้น ๗ อัน
 สังขาร จะล่วงพ้นความเป็นของไม่เที่ยงนั้น ไม่มีเลย
 เพราะฉะนั้นธรรมวินัยเมื่อนำมานานกาลล่วงไป ๗ ก็
 เสื่อมลง ๗ สัตถธรรมปฏิกูรูป สิ่งที่ใช้สัทธรรม แต่คล้าย
 กับสัทธรรมนั้น ก็ไม่มีมาแต่อื่น เกิดขึ้นแต่หมู่คน
 ในธรรมวินัยนั้นเอง ๗

เนื้อความนี้ มีแจ้งในพระสูตรพุทธภาษิต ที่พระผู้
 มีพระภาคพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่พระมหากัสสปะเถระ
 มีมาในกัถสัปสังยุตตันิทานวรรค ในสังยุตตนิทาย

เนื้อความในพระสูตรนี้ว่า ครึ่งหนึ่ง สมเด็จพระผู้
 ทรงพระภาค เสด็จอยู่ณเชตวันเมืองสาวัตถี พระมหา
 กัสสปะเถระเจ้าเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมนั่งฉัททพรแล้ว
 กรายทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค เหตุที่บั้จจัยอะไร

หนอ ด้วยแต่ก่อนสักขาบททั้งหลายน้อย แต่ภิกษุ
 ทั้งหลายมากนัก ได้ตั้งอยู่ในอริยญาคูณ พระอรหัตตผล
 เหตุ^๑ขจยอะไรเล่า ยึด^๒ทั้งสักขาบท^๓มากนัก แต่ภิกษุ
 ทั้งหลายน้อยนัก ได้ตั้งอยู่ในอริยญาคูณ อรหัตตผล
 รู้ทั่วถึงจบพรหมจรรย์แล้ว แต่กาลก่อนสักขาบทพุทธ
 บัญญัติ ได้มีน้อยนัก ผู้ปรนนิบัติ ได้ปรนนิบัติยังไม่
 ถึง^๔ที่ เต็มตามภูมิปรนนิบัติ ควรที่ผู้ตั้งอยู่ในอริยญา
 คูณ สำเร็จพระอรหัตต์ จะมีน้อยองค์ เมื่อสักขาบท
 พุทธบัญญัติ มีมากแล้ว ผู้ปรนนิบัติ ได้ปรนนิบัติเต็ม
 ตามสักขาบท ควรที่ผู้ตั้งอยู่ในอริยญาคูณพระอรหัตตผล
 จะมีมากองค์ อย่างนี้จะชอบ นี่ไม่เป็นไปเช่นนั้น
 เมื่อสักขาบทมีน้อย ภิกษุได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตต์
 มากนัก ครั้นสักขาบทมีมากขึ้น ภิกษุได้ตั้งอยู่ใน
 พระอรหัตตผลน้อย ๆ ไปเล่า อะไรเป็นเหตุ อะไรเป็น
 ขจย^๕เล่า จึงเป็นอย่างนี้ ๑

สัตถรรวม ยังไม่บังเกิดขึ้นในโลกเพียงใด สัตถรรวมที่
 ชอบก็ยังไม่อันตรธานเสื่อมสูญเพียงนั้นก่อน ต่อเมื่อ
 ใด สัตถรรวมปฏิรูปสิ่งที่ใช้สัถถรรวม แต่คล้าย ๆ กับ
 สัตถรรวม บังเกิดขึ้นในโลก เมื่อนั้น สัตถรรวมที่ชอบจึง
 อันตรธานเสื่อมสูญ เปรียบเหมือนของที่ใช้ทองคำ
 แต่คล้าย ๆ กับทองคำ ยังไม่บังเกิดขึ้นในโลกเพียง
 ใด ทองคำก็ยังไมอันตรธานยังไม่เสื่อมสูญเพียงนั้น
 ก็ยังไม่มีเพียงนั้นก่อน ต่อเมื่อใดของที่ใช้ทองคำ แต่
 คล้ายกับทองคำบังเกิดขึ้นในโลก ทองคำก็จะอันตรธาน
 เสื่อมสูญไปเพียงนั้น ก็ย่อมมีเมื่อนั้น ขอนั้นใด
 สัตถรรวมปฏิรูป * ของที่คล้ายกับสัถถรรวม ยังไม่มี ยัง
 ไม่บังเกิดขึ้นในโลก สิ่งที่ใช้สัถถรรวม แต่คล้าย ๆ กับ
 สัตถรรวมเข้าเจือปนระคนคละกันเสีย ยากที่ผู้เกิดภายหลัง
 จะเสาะแสวง แลสัถถรรวมปฏิรูป ยังไม่บังเกิดขึ้น
 ในโลกเพียงใด สัตถรรวมก็ยังไม่อันตรธานเสื่อมสูญ
 ไปก่อนเพียงนั้น ต่อเมื่อใด สัตถรรวมปฏิรูปบังเกิดขึ้น

ในโลก สัตถรรพจึงจะอันตรธานเสื่อมสูญไป เมื่อนั้น
 มีอุปมัยฉนั้น ๑ ชาติทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่
 มาทำสัตถรรพให้อันตรธาน ให้เสื่อมสูญได้ “อกโข
 อีเรว เต อุปุปฺพชฺชนฺติ โมฆปริสา เป อิมํ
 สทฺธมฺมํ อนฺตรธาเปนฺติ” โดยที่แท้นั้น โมฆบุรุษ
 เหล่าที่จะทำสัตถรรพให้อันตรธาน ให้เสื่อมสูญไป
 บังเกิดขึ้นในตนเอง โมฆบุรุษเกิดขึ้น ในธรรมวินัย
 นั้นและ ทำให้สัตถรรพอันตรธานเสื่อมสูญไป ๑ อัน
 สัตถรรพจะอันตรธานเสื่อมสูญนั้น ไม่รวดเร็วเหมือน
 เรือล่ม ชนงเรือเมื่อจะล่ม ย่อมล่มลงด้วยวิการแต่ต้น
 แต่แรก รวดเร็วทีเดียว ฉะนั้น ๑ อันความที่สัตถรรพจะ
 อันตรธาน จะเสื่อมสูญไป จะมีรวดเร็ว ฉะนั้น ๑ ไม่มี
 อันความที่สัตถรรพจะอันตรธานจะเสื่อมสูญไป จะรวดเร็ว
 ถึงเรือล่มฉนั้นไม่มี ๑ ค่อยๆ อันตรธาน ค่อยๆ
 เสื่อมสูญไป ไม่ให้ผู้นับถือรู้ว่าอันตรธานเสื่อมสูญ
 ไปถึง ๑

ข้อซึ่งว่า หมู่คนโมฆบุรุษในธรรมวินัยนี้เอง ไม่
 เคารพนับถือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ แลใคร
 สิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก่อให้สังฆกรรมปฏิรูป
 เกิดขึ้น ๆ ทำสังฆกรรมให้อันตรธาน ให้เสื่อมสูญ
 ทรุดโทรมไปทั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภายิต
 แก่พระมหากัสสปะเถระ มีเนื้อความดังกล่าวนั้น ๆ
 แลพระธรรมวินัยคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้านั้น
 เป็นธรรมที่พระศาสดา กล่าวดี กล่าวชอบ เป็นอภัย
 ทางระงับกิเลส ให้สัตวผู้ปรนนิบัติตามสันตกษัตริย์ใน
 สงสารได้จริง • แต่เพราะนำมานาน มีกาลกำหนด
 ๒๓๘๗ ปี ๕ แล้ว สังฆกรรมปฏิรูป สิ่งที่ใช้สังฆกรรม
 แต่คล้าย ๆ กับสังฆกรรม เกิดมีขึ้นมากพอกเข้า ๆ โดย
 ลำคืบต่อ ๆ มา จนหมู่คนที่เกิดภายหลัง ๆ แม้มีปัญญา
 อยู่ ก็ยากที่จะเลือกจะคิด ให้คงแต่สังฆกรรมได้ ครั้น

เป็นเช่นนั้นแล้ว คนมีปัญญาควรระตรึกตรองม้อยู่
แต่หาตรึกตรองให้เลื่อยคไม้ ก็มักหมิ่นใจเสียว่า
ซอ^๕นั้นก็ไม่^๕น่า^๕เชื่อ ซอ^๕นั้นก็ไม่^๕น่า^๕เชื่อ เพราะซอกับ
ซอ^๕นั้น ๆ ทั้ง^๕นั้น แล้ว^๕ก็^๕เพิก^๕เฉย^๕เลย^๕ละ^๕เสีย ไม่^๕ใส่ใจ^๕เอา
เป็น^๕อารมณ์^๕ ๑ โดย^๕ที่^๕แต่^๕นั้น พระ^๕ศา^๕ส^๕นา^๕สุ^๕ค^๕ต^๕วิน^๕ัย^๕คำ
สั่ง^๕สอน พระ^๕สัม^๕มา^๕สัม^๕พ^๕ท^๕ธ^๕เจ้า ซึ่งเป็น^๕พระ^๕บรม^๕ศา^๕ส^๕ตา
นั้น เป็น^๕ปาว^๕จน^๕ คำ^๕สั่ง^๕สอนเป็น^๕ประ^๕ธาน เป็น^๕อุ^๕บาย
ที่^๕จะ^๕นำ^๕ส^๕ัต^๕ว^๕ออก^๕จาก^๕สัง^๕สาร^๕ท^๕ก^๕ข์^๕ได้^๕จริง เป็น^๕วิ^๕สัย^๕แก่
ปัญญา^๕ของ^๕นัก^๕ป^๕รา^๕ษ^๕ณ^๕ ผู้^๕พิจารณา^๕ตรึก^๕ตรอง^๕อยู่ เพราะ
ฉะนั้น พ^๕ท^๕ธ^๕ศา^๕ส^๕นิก^๕บั^๕ณ^๕ฑิ^๕ท^๕พ^๕ห^๕ส^๕ต ส^๕ุ^๕ค^๕พ^๕ุ^๕ท^๕ธ^๕ม^๕หา^๕ป^๕ฏิ^๕ภา^๕ณ
บ^๕ร^๕ห^๕ร^๕ัต^๕น^๕ ทำ^๕น^๕จึง^๕ได้^๕นิ^๕พ^๕น^๕อ^๕พระ^๕ศา^๕ตา แสดง^๕ความ
เล^๕อ^๕ม^๕ไ^๕ส ส^๕รร^๕เส^๕ริ^๕ญ^๕พระ^๕ธ^๕ร^๕ม^๕วิน^๕ัย^๕สุ^๕ค^๕ต^๕ศา^๕ส^๕น^๕นั้น^๕ไว้^๕ว่า

๑) อ^๕ิ^๕ท^๕ ป^๕า^๕ว^๕จ^๕น^๕ ส^๕ต^๕ถ^๕ โล^๕เก^๕ก^๕ุ^๕ต^๕ุ^๕ต^๕ม^๕ตา^๕ทิ^๕โน
ท^๕ยา^๕ณา^๕โ^๕ณ^๕ฆ^๕ป^๕ุ^๕ณ^๕ส^๕ส^๕ ฌ^๕ม^๕เม วิ^๕ภ^๕ช^๕ช^๕วา^๕ทิ^๕โน

• หมายความว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คำสั่งสอนเป็นประธานอันนี้ ของพระคำสตาซึ่งมี
พระเหตุที่ยั่งยืน ไม่หวั่นไหวด้วยโลกธรรม เป็นวิสุทธิ
ชั้นอสังกานอกมเอกในโลก มีพระสันทานเต็มแล้ว
ด้วยห้วง คือ พระกรุณา แลพระญาณ ทรงแจก
ธรรมทั้งหลายออกกล่าว

๒) โอปายิกิ สุตีสถาติ— สงคหิ อมตาวหิ
ทุกขนิยยานนิพพาน— ทวารภูติ อนันติริ

คำสั่งสอนเป็นประธานนั้น เป็นไปโดยอุบาย ท่าน
สงเคราะห์ด้วยสิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา
นำมาซึ่งพระนิพพานเป็นธรรมอันไม่ตาย เป็นประทุ
แห่งนิพพานเครื่องออกไปจากสังสารทุกข์ เป็นของ
จริงของแท้ ไม่ใช่สิ่งที่อ้างว่า ท่านว่ามาอย่างนั้น ๆ
ดังนี้เลย ฯ

๓) อาณาโวหารสภาวะ— เทสนาหิ สุตีสถิติ
ปัจฉิมมุขนาตาภูต— สตุตตานิ สุติตาวหิ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๑ ซึ่งเป็นพระบรมศาสดานี้^๒
 ได้ทรงแสดงด้วยคัมภีร์^๓ ด้วยเทศนาทั้ง ๓ ประการ
 คือ อาณาเทศนา แสดงโดยเป็นอาณา ส่วนพระวินัย
 บัญญัติ ๑ โวหารเทศนา แสดงโดยโวหาร ผ่านตาม
 อธิyakāy^๔ ผู้จะเข้าใจจะตรัสรู้ ส่วนพระสูตร ๑ สุภาว
 เทศนา แสดงโดยสภาพความเป็นความจริงแห่งธรรม
 นั้น ๆ ส่วนอภิธรรม ๑ เป็น ๓ เทศนานี้^๕ คำสั่งสอน
 เป็นประธานนั้น นำมาซึ่งประโยชน์ทั้งสาม^๖ แก่สัตว์
 ทั้งหลายซึ่งเป็นประชุมชนเกิดภายหลัง อาตมของ
 ท่านด้วยปัญญา^๗ ให้เห็นว่า เป็นศาสนา คำสั่งสอน
 ที่ชอบจริงได้

๔) สมุมาณาเยน ปติฏฐา โหติ เยว อสัหิรา
 เป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย โดยเหตุโดยอุบาย
 ที่ชอบ ไม่เป็นศาสนาอันคลอนแคลน หาเป็นวิรู^๘แรง

ชาติ ๆ วัน ๆ ไม่คิดไม่ต่อกันนั้นไม่ ไม่เป็นศาสนาที่
 ผู้มีปัญญาจะคิดคำนึงแย่งนำออกเสีย ว่าไม่ชอบ
 นั้นเลย

ตณฺห ตสฺมี ภควติ อจิรี ปรินิพฺพุเต
 ๕) พุทฺธานุพุทฺธญฺเตหิ กสฺสปาทีหิ อาทิโต
 สพฺพสํสมมฺเตหิ สุตฺตํ สมาสโต

ก็และพระธรรมวินัยคำสั่งสอนเป็นประธานนั้น เมื่อ
 พระผู้มีพระภาคบรมศาสดาเจ้า ปรินิพพานแล้วไม่ช้า
 พระเถระเจ้าทั้งหลายผู้พฺทธานุพุทฺธสาวก ได้ตรัสรู้ตาม
 พระพุทธเจ้า มีพระมหากัสสปเถระเจ้าเป็นต้น ซึ่งสงฆ์
 ทั้งปวงสมมตแล้ว ท่านได้ปรักปรำกันสังคายนา
 รวบรวมเข้าแล้วโดยย่อ แต่กาลครั้งแรกเป็นต้นเทานั้น

๖) อนนฺตตฺถปาฐญฺติ สฺวเนน ชารณารหิ
 เปนปาฐบทบาลี มีเนื้อความไม่มีที่สุด ควรจะจำ
 ทรงท่องบ่นคว้งง่าย

ปุพฺพพาริยสึเหติ

อาภตํ ปฏฺฐิปาฏิยา

๑) ปุพฺพเพ มุขปาเจเนว ปจฺจนา ตุ โปตฺตถเกหิปี

ท่านผู้เป็นอาจารย์ก่อน ๆ ผู้ประเสริฐทั้งหลาย ได้
นำมาแล้วโดยลำดับ แต่เดิมนั้น ท่านก็ได้นำมาด้วย
มุขปาฐะ กล่าวด้วยปาก จำทรงด้วยใจแล้ว สาธยาย
ท่องบ่น ให้ต่ออุเทศกันแต่ด้วยปากอย่างเดียว เท่านั้น
ครั้นภายหลัง กาลล่วงมา ๆ ท่านเห็นว่าผู้จะนำมานั้น
เสื่อมถอยลง จะจำทรงแต่โดยลำพังปาก เหมือน
แต่ก่อนนั้นไม่ได้ ท่านจึงได้เขียนลงไว้ในใบลาน ให้
มันคง นำต่อ ๆ กันมา

ยวามุหากมฺปิ ปาเปตฺวา

ยถา กถณฺจึ ติณฺณรติ

จนได้ให้ถึงแก่เราทั้งหลาย ได้รู้ได้ชำน ได้เล่าเรียน
ศึกษาพิจารณาตรองของ พระธรรมวินัยคำสั่งสอน
เป็นประธานนั้น ก็ยังประคิยฐานดำรงอยู่ด้วยอย่างใด
อย่างหนึ่ง ซึ่งมีในกาลทุกวันนี้

๘) โย โส โน ภควา สตุถา ยัมยิ สรณิ คตา

ยสฺส ธมฺมํ โรยิตฺวา โหเม ปพฺพชิตา อิท

๙) โส จ โข อรหิ สมฺมา— สมฺพุทฺโธ อิติ วิสฺสุโต

สมเดหพระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ซึ่งเป็นพระ

ศาสดาของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ถึงพระผู้มี

พระภาค พระองค์ใดเป็นสวณะที่พึง เป็นเครื่องรลกล

อันใหญ่ยิ่ง เราทั้งหลายมาขอบใจรวมของพระผู้มี

พระภาคพระองค์ใดแล้ว จึงได้บรรพชาธรรมวินัย

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เราทั้งหลายได้ยินพระ

คุณนามว่า “อรหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ” พระอรหันต์

ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์แล้วดังนี้

ตถตฺตาย จ มคฺโคปี ยาวชฺชาปี สุโตว โน

ก็แม้ถึงพระธรรมที่เป็นหนทาง เพื่อจะเป็นพระ

อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เพื่อพระอรหันต์คตสัมมา

สัมโพธิญาณนั้น เราทั้งหลายยังได้ยินได้ฟังอยู่ จนถึง

เท่าทุกวันนี้ .

๑๐) โส โข สัมมตติ เจว สเมติ จ อนนฺตโก
 ธรรมที่เป็นหนทางจะให้บัลลพระอรหัตตสัมมาสัมโพ
 ธิญาณนั้น ก็หลังไหลไปณที่เดียวกันด้วย สมกับ
 พระสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งเป็นผลนั้นด้วย หาเป็น
 อย่างอื่นไปไม่

ยถิ โส อรหํ สมมา— สมพุทฺธอ ปุณฺณชฺชโน
 ถ้าพระผู้มีพระภาคบรมศาสดาพระองค์นั้น เป็น
 พระอรหัตตสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ไม่ใช่บุคคลคนหนาเลย
 เป็นพระอรหัตตสัมมาสัมพุทฺธโ จริงแล้วไซ้

๑๑) เสตุมาโต ภเวยฺยสุส สทา อนตฺตสณฺหิตะ
 ความที่ชกสพานเลียบ ในสิ่งที่ไม่ประกอบด้วย
 ประโยชน์ ก็ะพึงมีแท้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 อยู่เสมอทุกเมื่อ เป็นนิตยจริง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 ก็ะพึงทรงประพฤติแต่ในกิจการที่ประกอบด้วยประโยชน์
 อย่างเดียวเท่านั้น ในข้อที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์
 แล้ว พระองค์ฆ่าสพานเลียบ ชกสพานเลียบเสมอทุกเมื่อ
 เป็นนิตยจริง

อตฺตถานตฺถกฺกุสโล โส ทิมทสฺสึ ทยาอุโก

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงพระบัญญัติสาธก ใน
ประโยชน์แลใช้ประโยชน์ ทรงเห็นกาลยาวกาลนาน
อนาคตกายน้า พระองค์มีพระกรุณาความเขนุกุศลดีมาก

๑๒) ปาณินาชนตตฺถาย จปยํ ธมฺมสาสนํ

เมื่อพระองค์จะทรงตั้งธรรมศาสนาคำสั่งสอนที่ชอบ
ไว้เพื่อประโยชน์แก่ประชุมชนที่เกิดภายหลัง ๆ มา ฯ

อทุธา อสํหิริ กตฺวา สุตฺตํ อนัตถิหิตินิ

๑๓) จปฺเปยฺย จิรกาลาย ยถาคํ อนุกมฺปโก

พระองค์ก็จะพึงกระทำให้บริสุทธิ์หมดจด เป็นของ
จริงของแท้ ไม่เป็นของที่อ้างว่า ท่านได้กล่าวมา
ดังนี้ ๆ เลย ไม่คลอนแคลนเป็นริ้วแรงขาด ๆ วิน ๆ
นั้นเลย แล้วตั้งศาสนาคำสั่งสอนไว้ เพื่อจะให้เป
นไปนาน บริสุทธิ์ดีแล้ว เพราะพระองค์นั้น ทรงพระ
กรุณาอนุเคราะห์ แก่ประชุมชนเป็นอันมาก

ยี่ สนฺติ อณฺเณยฺยํ โลก อณฺเณยฺยํ
 ๑๔) ขรามรณทุกฺขาติ— อนิจฺจตาทิกมฺปิ วา
 มนสีกาเรยฺมานนฺตํ สเจ หิตาย วตฺตติ
 สิ่งใดที่มีอยู่ในโลก ควรที่ตนจะตรองตามรู้ได้
 แต่ชนในโลกไม่ได้อันุমানตามรู้ มีทุกข์ คือ ขรา
 ความแก่ แลมรณ ความตาย เป็นต้น อนึ่งมีความ
 ที่สังขารนามรูปร่างกาย ที่ใจครองอยู่อันนี้ เป็นของ
 ไม่เที่ยง เป็นต้น สิ่งนั้นเมื่อบุพฺพกลมาทำในใจอยู่ ย่อม
 เปรินไปเพื่อประโยชน์ใช้

๑๕) ยณฺจ สกฺขิ อทฺถจพฺพิ คณฺเหยฺยํ ปริกฺกปฺโปโต
 ปรโลกสุขทุกฺข— ปรมตฺถสุขาทิกํ

อนึ่งสิ่งใดที่บุพฺพกลจะไม่พึงเห็นประจักษ์ต่อตาได้ บุพฺพกล
 จะพึงถือเอาได้ แต่โดยปริกัปป คาคคเณ เหมือนหนึ่ง
 ความสุข ความทุกข์ ในโลกเขื่องน่า แลปรมัตถสุข
 คือพระนฤพานเป็นต้นนั้น

๑๖) โอกปเปตวา คยฺหมานํ ตํ วตฺตตี หิตาย จ
 อนฺเต จาวิปฺปฏิสาร— ฆานตาย อปณฺณกํ
 ถ้าถึงนั้น เมื่อขบถคลมากำหนดลง เชื้อลง ถือเอา
 อยู่ ย่อมเป็นไปได้เพื่อประโยชน์ เป็นข้อขณณะไม่ผิด
 ทั่วเป็นทั้งแห่งอันไม่เกิดครั้งอื่นในที่สท เป็นข้อขณณะ
 ไม่ผิด ทั่วไม่ให้เกิดความเดือดร้อนใจ เมื่อปลาย
 มีใช้

๑๗) เตสํ อุกนิณฺมตฺตานํ ที่ปิกา ฐมฺมเทสนา
 ตถารูปพุทฺธสฺส ศาสนํ โหตุมรหติ
 ธรรมเทศนาซึ่งแสดงประโยชน์ทั้งสองนั้น ดังกล่าว
 มาฉนี้ ควรจะเป็นศาสนา คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
 ผู้ทรงพระกรุณา แลพระญาณ เช่นนั้น ดังกล่าวมา
 แล้วณเบื้องต้น

๑๘) กเถตฺถํ มตานํปี กิเลสที่ปีกาย ตู
 สวเน .โกตฺถุหลฺลสฺส ฆานิกาย กถาย กิ

จะต้องการอะไร กับถ้อยคำที่แสดงกิเลสของผู้
กล่าว แม้ที่ตายไปแล้ว แลเป็นที่ตั้งแห่งความทนความ
พิศวงเมื่อขณะฟัง ถ้อยคำที่ผู้กล่าว ได้กล่าวลงไว้แล้ว
แม้ตัวท่านผู้กล่าวตายไปเสียนานแล้ว ถ้อยคำนั้นยัง
มีผู้นำต่อ ๆ มา แสดงกิเลสของผู้กล่าวไว้นั้น ให้คน
ภายหลัง ๆ ที่มีปัญญาได้หยั่งรู้ คำเรื่องนี้ กล่าว
เพราะกำหนดปณิธิรักใคร่ต่อสิ่ง ๆ เป็นต้น แลให้
คนผู้ฟังเกิดความพิศวงออกไปต่าง ๆ ถ้อยคำเช่นนั้น
จะมีประโยชน์อะไร ผู้มีปัญญาแสวงหาแก่นสารสิ่ง
ที่ชอบ จะต้องการอะไรกับถ้อยคำเช่นนั้น

๑๕) ตีรจฺฉานกถา สห พาลเลหฺวาภิปัตติกา
ราคาทิวตฺตญฺฐา จ วิกตฺติกา จ ตาทิสี

เพราะว่าถ้อยคำเช่นนั้น เป็นตีรจฺฉานกถา เป็น
วัตถุที่เกิดแห่งกิเลสมีราคะความกำหนัดยินดีเพติดเพลิน
เป็นต้น แลเป็นถ้อยคำอวดอ้างไปต่าง ๆ เหล่าคนพาล
นั้นและ ปราดน่านัก

๒๐) อนจุณรียาว สาธุณิ โลกิกานิ ปโมหิณี
 ถ้อยคำเช่นนั้น หาเป็นอัครวรย์ แก่สาธุชน คน
 ลัทธิบุรุษ คนที่แท้ เป็นนักปราชญ์ไม่ เป็นแต่สำหรับ
 หลอกให้คนชาวโลกลุ่มหลง

. พหุบี นานปุปการ— กเถตาโร กเถนุติธ^๑
 ๒๑) อิจจาสิ อิติ โภสฺสติ อิติ อณฺเฏตฺถ โหติ จ
 ในโลกนี้ คนผู้กล่าว ผู้พูด ผู้เล่าเรื่องราวต่าง ๆ
 มีอยู่มาก ย่อมพูดกล่าวเล่าว่า แต่ก่อนได้เป็นแล้ว
 อย่างนี้ ๆ ข้างหน้าจักเป็นอย่างนี้ ๆ ในที่อื่นย่อมเป็น
 อย่างนี้ ๆ เล่าชี้อ้างกาลล่วงแล้ว อ้างกาลภายหน้า
 อนาคต อ้างถึงสถานบ้านเมืองนั้นนั้นไปต่าง ๆ หลาย
 อย่างหลายประการ

อปจฺจกฺขานฺมาเนยฺยิ สพฺพพนฺติ อิติหิตีหิ
 ๒๒) เกวลิ ตกฺกวฑฺฒนํ รุเจยฺย กสฺส วิญญฺโน

(• บางฉบับว่า กเถนุติ จ)

สิ่งทั้งปวงนั้น ผู้ฟังไม่ตรองเห็น รู้โดยประจักษ์ได้
หาประจักษ์ชัดแท้ไม่ เป็นแต่อ้างว่า ท่านว่ามาอย่างนี้ ๆ
ดังนี้ เป็นแต่เจริญความตรึกตรองขึ้นอย่างเดียว จะพึง
ชอຍใจแก่นักปราชญ์ท่านผู้รู้คนใดเล่า

เอวรูปุ กถาโทโส ทิสฺสเต เอตฺถ สาสเน

โทษแห่งถ้อยคำเช่นกล่าวมานี้ มีอยู่มากในศาสนา
คำสั่งสอนอันนี้ เข้าใจปนระคนคล้อยอยู่ในพุทธศาสนา
อันมีอยู่มาก ผู้มีปัญญาเห็นอยู่

๒๓) ยโต อามิสฺสทาเยทา สุปฺมตฺตา ปุณฺณชฺชนา
จิรมฺปิ นิสฺสยมาน— ৰূปา วิหรนฺติ สาสเน

โทษแห่งถ้อยคำ ซึ่งจะชักให้ศาสนาที่ดีเสียไป
ทั้งกล่าวมา มีเข้าแปลกปลอมในพุทธศาสนานี้นัก
เป็นเหตุด้วยบุคคลคนหนา เห็นแต่อามิสฺสทาเยทา
อิชฺยา คัมภีร์หมายแต่อามิส รับเอาแต่อามิส ลาภ
สักการ ความสรรเสริญ สันดานประมาณ มัวเมา ละเลิง

นัก อาศัยพึ่งศาสนาเลี้ยงชีวิต เข้ามาอยู่ในศาสนา
รักษาศาสนา มีมาช้านาน

๒๔) พาหุสัจฉิกา เสถียรฉัจฉิกา สทฺธมฺเมณ อนตฺตฉัจฉิกา
เกวลี ลากสกุการ— สีโลกานว กามิโน

เป็นคนมักมาก ประพฤติย่อหย่อน ต่อการปรนนิบัติ
พระธรรมวินัย ไม่มีประโยชน์ด้วยพระสัทธรรม ไม่มี
ความต้องการด้วยธรรม ที่ดี ที่งาม ที่ชอบ เป็นคน
มีอหิยาศัยมุ่งหมายปรารถนาแต่ ลาก สักการ ความ
สรรเสริญ ฝ่ายเกี่ยวเท่านั้น เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงแสดงเทศนาแสดงธรรมสั่งสอน เพื่อจะมละธรรมลามก
ที่ชั่วทรามเหล่าใด ๆ เสีย จนอามีสทาบาทพวกนั้น
หามามละธรรมเหล่านั้น ๆ เสียไม่ หาพากเพียร
ชวนชวายเป็นเพื่อจะมละธรรมที่ลามกเหล่านั้น ๆ ไม่ เป็น
คนมักมาก ประพฤติย่อหย่อนต่อปรนนิบัติที่ชอบเป็น
เบื้องนำ เป็นผู้ไปก่อน เป็นประธานในการทำอดยลง

เสียจากคุณที่ชอบ ทอดระ ปลงระ ในวิเวกการสังก
กายสังกัจจตุลเสีย ไม่ใส่ใจ ใฝ่ฝัน เขาเป็นอารมณ์

๒๕) นเมยฺย เต ยทิจฺฉาย ฌมฺมํ พาลา อเปสสา
พุทฺธนา มาปเทเสน สมฺพุทฺธวณฺโณ อิติ

คนพาลพวกอามีสทาหาที่เหล่านั้น ใช้คนรักอาศัย
ไม่เป็นคนมีศีลเป็นที่รัก ก็จะมีอันมรรวมไปตาม
ปรารถนา ผันผายของย้ายมรรวมไปตามปรารถนา ตาม
ลำพังใจของคน ๆ เขาแต่พระนามพระพุทธเจ้า ซึ่ง
เป็นพระบรมศาสดาเข้าอ้างว่า นี่คำพระพุทธเจ้า นี่พุท
ทฺธนะ ทั้งนี้

๒๖) สโทสมฺปตฺตโนวาที ภีรुเก สพุทฺธหาปยฺย

แม้ถ้อยคำของคนมีโทษอยู่ ไม่ควร (นำ) เชื้อ
ก็จะพึงเจรจาว่ากล่าว ให้คนที่ขลาด ๆ กลัวบาป เชื้อ
ถือเอาว่าเป็นธรรมวินัย เป็นสัตตสุตศาสนา เป็นพุทธวจนะ
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้าตรัสเทศนา
ทั้งนี้

เตเนว กถาโทเสน อุปปนฺเนน อเนกธา
 ๒๗) มลฺลปฺเภคฺคฺสทิสฺเสน ทฺวกรณฺทานิ ฌาตเว
 ๒๘) ปทิสฺส วุตฺตํ สจฺจนฺติ วา มุสาติ วา

เพราะโทษแห่งถ้อยคำนั้นนั้นและ ได้ยังเกิดมี
 ขึ้นแล้ว มากหลายอย่างนัก เป็นเหมือนสนิม เหมือน
 กระจก คำที่คนเก่า ๆ ได้อ้างพระศาสดากล่าวไว้ ชน
 ในทุกวันนี้ ยากนักที่จะรู้แน่ ว่า ไหนเป็นคำสั่งสอน
 ของพระพุทธเจ้าจริง ไหนเป็นคำเท็จ แชกแซง แปรกล
 ปลอมเข้ามา คำนึงได้

๒๙) เอวํ สนฺเตปี อมฺหากํ ฌมฺมยฺยตฺตํ กวาทีนํ
 ปตฺติจฺจานารหํ อนฺเต สारมตฺตํ คเวสตี

๓๐) นานาติคฺคาตเนสฺส วิญฺญาตเต อเนกธา
 นานปฺปการเก ฌมฺเม สมฺมา โวปปริกฺขตี

๓๑) อญฺญา ปตฺติจฺจา นตฺถเว หุริ โคตมศาสนา

แม้ซึ่งเมื่อธรรมวินัยศาสนา มีโทษแห่งถ้อยคำ
 เข้ามาแปลกปลอมใจระคนคละอยู่มาดังนี้แล้ว เราทั้ง
 หลายผู้ธรรมยุตติกว่าที่ มีวาทะถ้อยคำกล่าวตามที่ชอบ
 แก่ธรรม เป็นผู้เลือกคิดแต่ข้อที่ชอบแก่ธรรม ไม่ผิด
 ไม่ลเมิดจากธรรม แสวงหาประโยชน์ที่เป็นแก่นสาร
 อันควรจะเป็นที่พึงได้ ในกาลที่สุด ในเวลาที่จะตาย
 เราทั้งหลายได้รู้ลัทธิต่าง ๆ ที่แผนกแยกศาสนาผู้
 สั่งสอนหลายอย่างแล้ว ใคร่ครวญตรึกตรองดูธรรม
 ลัทธิต่าง ๆ นั้น พิจารณาโดยเหตุผล ก็เห็นว่า ธรรม
 ลัทธิอื่น ๆ นอกจากศาสนาของพระโคตมสัมมาสัมพุทธ
 เจ้าแล้ว ที่จะเป็นที่พึ่งได้นั้นไม่มี นอกจากศาสนา
 คำสั่งสอนของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ที่จะ
 เป็นที่พึ่งได้นั้น ไม่มีเลย

ตสฺมา เอวมฺปิ ภูตสฺมึ ตสฺมึ จิเรเน อากเต

๓๑) สารณฺณเวทถมฺมตฺตมฺปิ ปุพฺพเพ ทสฺสิตถกฺขณํ

สนฺทิฏฺฐิกานิสํสี วา อถวปิ อปฺนฺนํ

๓๒) นิจุจฺมฺปิ ปริเยสาม นิจุฉยาม ยถาหํ

เพราะฉะนั้น แม้ถึงธรรมวินัยศาสนานั้น ที่ได้เป็น
อย่างนี้ ท่านแต่ก่อนๆ ได้นำมานานแล้ว เราทั้งหลาย
แสวงหาแต่ประโยชน์ที่เป็นแก่นสารสิ่งเดียว มีลักษณะ
คงแสดงแล้วในก่อนนั้น อยู่เป็นนิตย์ สิ่งใดที่มีอันสงสัย
เห็นประจักษ์ หรือที่เป็นอุปถัมภ์ไม่ผิด เราทั้งหลาย
มาแสวงหาประโยชน์แก่นสารอันนั้นอยู่เป็นนิตย์ ธรรม
วินัยพุทธศาสนานั้น เราลงสันนิษฐานตัดสินตามควร

สนฺนิฏฺฐานํ สเจ ลทฺธิ ปาลิยํ ยตฺถ กตฺถจิ

๓๓) กายวจาเมเนหํ ปฏิปชฺชาม สาสนํ

ปฺนุชฺชนานรฺุเปหิ ยถาสติยถาพลํ

เมื่อเราไต่ความสันนิษฐานลงในที่ใดที่หนึ่ง ในพระ
 ขาว่า นี่เป็นคำสั่งสอน เป็นแก่นสารพุทธศาสนาเน
 ่ทั้งนี้แล้ว เราทั้งหลายก็ปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้น กว้ย
 ภายวาทจิต ที่สมควรแก่บุคคลจะพึงปรนนิบัติ ตาม
 สติกำลังของตน

๓๔) ตสุเสวารหโต สมฺมา— สมฺพุทฺธสฺส สิริมโต

อาหจุปทสมฺภูตํ นิพุพิทาทีคุณวหํ

๓๕) โลกุตฺตรสฺสฺสวตฺยาโยเคน วุตฺตลกฺขณํ

สุตฺตํ สพฺเพหิ วาเทหิ ปมาณํ พุทฺธภาสิตํ

๓๖) สงฺคีติโย สมารุพฺหํ พหุ อตฺถิ อนปฺปกํ

ตตฺถณฺณํ จานมณฺณสฺส จานสฺส โหติ วณฺณนา

๓๗) อณฺณมณฺณาสรีกฺขานิ ปาจุทาหรณานิ จ

จฺานาจฺานิกถาณเณ สุขุเมเนว สพฺพโส

๓๘) สลฺลทฺทฺเขตฺวา สมานेतฺวา วิจาเรตฺวา ตถา ตถา

ปาลีโยเยว นิสุตฺยา กาทพฺโพ ฐมฺมนิจฺฉโย

พระสูตรที่เป็นพุทธภาษิต เป็นคำของพระพุทธเจ้า
 แท้ ที่ใ้เป็นอาหิเจบท คำของพระผู้มีพระภาคสัมมา
 สัมพุทธเจ้านั้น ที่เป็นคำนำมาซึ่งคุณ มีความเหน้อย
 หน่ายเป็นต้น แลประกอบด้วยสัญญาตา เป็นโลกอุดร
 พระสูตรพุทธภาษิตที่มีลักษณะอย่างนี้ เป็นประมาณกว่า
 คำอื่น ๆ ทั้งปวง พระสูตรพุทธภาษิตซึ่งได้ขึ้นสังคิต
 แล้วเช่นนั้น มีอยู่มากมิใช่น้อย ที่อื่นจากที่นั้นก็เป็น
 วรรณนาแก่ที่อื่น ๆ ปาฐุแลอุทาหรณ์ที่คล้าย ๆ กัน
 ก็เป็นวรรณนาแห่งกันแลกัน เป็นพยานให้หยิ่งรู้ว่า
 นั้นเป็นพุทธภาษิตจริง ผู้มีปัญญาพึงใช้ปัญญาฐานา
 ฐานิกญาณ อันรู้ว่า นั้นพอจะเป็นได้ นี้จะเป็นไม่ได้
 เข้าสังเกตกำหนด ขาทยทยาดี แลอุทาหรณ์ เข้า
 เทียบเคียง พิจารณาให้ถ้วนถี่ทุกอย่าง อาศัยพระบาลี
 เทียบเป็นที่ตั้งแล้ว พึงทำวินิจจยตัดสินข้อธรรมที่ชอบ
 ที่เป็นประโยชน์แก่นสารจริง นั้นเถิด

๓๕) สมโมหคุณหิภาวสุมา อญฺเฐนตฺตสนาย จ
 เหวณฺหิ โสธนา เสยฺโย กถํ มุพฺพหา ภวามเส

เพราะว่าการที่^{๕๓}ใช้ปัญญา^{๕๔}สังทพันเสอ แสวงหา
 ประโยชน์^{๕๕}แก่นสาร^{๕๖}เช่นกล่าวมานี้ ก็กว่า^{๕๗}นึ่ง ๆ ขยี้^{๕๘}ด้วย
 ไม้เขื่อง^{๕๙}มหลง แลความ^{๖๐}ยินดี^{๖๑}สหาย^{๖๒}เสีย^{๖๓}ด้วย^{๖๔}ใช้^{๖๕}ที่^{๖๖}ไหน
 เรา^{๖๗}ทั้งหลาย^{๖๘}จะเป็น^{๖๙}คน^{๗๐}หลง คน^{๗๑}งม^{๗๒}าย^{๗๓}อยู่^{๗๔}เล่า จัก^{๗๕}มี
 สำหรับ^{๗๖}เห่น ไส^{๗๗}สำหรับ^{๗๘}ไต่^{๗๙}ยีน สำหรับ^{๘๐}พั่ง ใจ^{๘๑}สำหรับ^{๘๒}รู้
 สำหรับ^{๘๓}คิด^{๘๔}อ่าน^{๘๕}ตรึก^{๘๖}ตรอง เมื่อ^{๘๗}ไต่^{๘๘}เห่น ไต่^{๘๙}ยีน ไต่^{๙๐}พั่ง
 ไต่^{๙๑}รู้ ไม่^{๙๒}ตรึก^{๙๓}ตรอง^{๙๔}ตาม^{๙๕}ที่^{๙๖}ชอบ^{๙๗}ที่^{๙๘}ควร^{๙๙}แล้ว จัก^{๑๐๐}มี ไส^{๑๐๑}
 แล^{๑๐๒}ใจ จะ^{๑๐๓}มี^{๑๐๔}อยู่^{๑๐๕}ทำไม^{๑๐๖}เล่า

๔๐) เอววิหาริโน พุทฺธ— สาสเน สาธุสมฺมตา
 สกปกฺเข ปวฺจุจฺจนฺติ สทฺธมฺมยฺตุติกา อิติ
 ผู้^{๑๐๗}มี^{๑๐๘}ปัญญา^{๑๐๙} ที่^{๑๑๐}มา^{๑๑๑}อยู่^{๑๑๒}ด้วย^{๑๑๓}การ^{๑๑๔}ตรึก^{๑๑๕}ตรอง^{๑๑๖} แสวงหา
 ประโยชน์^{๑๑๗}แก่นสาร^{๑๑๘}ที่^{๑๑๙}ชอบ^{๑๒๐} ถึง^{๑๒๑}กล่าว^{๑๒๒}มานี้ นัก^{๑๒๓}ปราชญ์^{๑๒๔}

ได้รู้ว่าเป็นสัตบุรุษคนที่ได้ ในพุทธศาสนา ในสำนักฝ่าย
พวกนิกายเดียวกันนี้ ย่อมกล่าวสรรเสริญว่า นักปราชญ์
สัตถธรรมยุคึกา ๆ ท่านผู้ถือเอาแก่นสารตามที่ชอบ
แก่สัตถธรรม ๆ ด้วยประการฉะนี้

แลพระนิพนธ์ ๔๐ คาทานี้ แสดทงความเลื่อมใสใน
พระธรรมวินัยสุคตศาสนา ซึ่งเป็นอัครรยยิ่งนัก ยาก
ที่จะมีขึ้นในโลก แต่หากมาอาศัยโมฆบุรุษ เหล่า
อามีสทาบาท ที่เขาฟังเลียงชีวิต แลเข้าฟังเลง
แลพวกเข้าหลงงมงาย ก่อสัตถธรรมปฏิรูปให้เกิดขึ้น ๆ
พอกเข้ามาจึงอันตรธานเลื่อมไป ๆ ยากที่ผู้มียัญญา
เกิดภายหลังไคเห็น ไคยิน ไคฟัง ไครู้ แล้วยะตรึก
ทรงถือเอาแก่นสารไค แม้เป็นเช่นนั้นแล้ว แต่หาก
เพราะที่ฟังอันกิ อันประเสริฐ นอกจากพระศาสนา
คำสั่งสอน ของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว

ไม่เป็นที่พึงได้จริง มนุษย์ผู้มีปัญญาหาสุขประโยชน์
 แก่นสารใส่ตน ทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต บรม สัตว์
 ควรที่จะพิจารณาตรึกตรอง ถือเอาแก่นสารที่ชอบ ใน
 พระพุทธศาสนาแล้วนับถือนำเพ็ญ ประณินิบัติ ให้
 สำเร็จผลประโยชน์แก่ตนๆ ในทางสมัชคัมมนุษย์
 สมัคีสวรรค์ สมัคีคือนฤพาน ตามประสงค์ เทอญ

